

Թ.

Արամանքի մէջ ալ զանախ Ժ՛օր մնալէն ետեւ՝ ձիով դարձայ Արգունի. քանապարհը շատ լաւ է մինչեւ: Արգունայի գիւնացի բլուրը, ուսկից կամ ահագին զառիվայրով կէս ժամու մէջ պէտք է իջնել, եւ կամ ընդարձակ պտայտ անելով՝ իբր 1½ ժամու մէջ:

Երկրորդ առաւօտ կանոնի արգունիցի բազմաթիւ ուղեկիցներու հետ յանձնացանք զարձեալ մեր նաւագիտին, որ իւր թիւթեւ, հեղ ու բարակ եւ հարթեայտակ նաւակին վրայ սրավար սկսաւ իջեցնել զվեղ: Արշապ դէպ ի վեր անտանիկ է, նոյնապի ախորձիկ է դէպ ի վար, այսինքն՝ ջրայ հոսանքին հետ: Ժամանապահ Արգունիքն մինչեւ կողմէն Գեղեցի 60 քիլոմէր է, զոր նաւակը 5 ժամու մէջ կը կտրէ: Նաւակին մէջ արգունիցի երկաթաարգանքներ մինչեւ վերջն ուրիշ զաւարթ իջեցրէին: Արգունայի օղայն անբաւական ընկերութեամբ յոժ առած, շինարարով նաեւ ինձ:

Կէսօրը 2 ժամ անցած էր, հասանք Կապան գիւղի, ուր կը սպասէր մէկ կտրէ, որ պիտի տանէր Բաթում: Մեկ ժամ վերջէ խորաուրբոր ծառապարհը, լեռներն եւ ձորերն ու իւր խոյրը հեռու կը մնային ինձմէ, եւ փոխարէն՝ աշայտ առջեւ կը պատկերաբար Սեւ ծովու մութ կանաչ մակերևոյթը, եւ կը լսէի քաղաքի գործատանց եւ հոգի լողեկաւուց սրտները:

Բաթում:

Կ. ՏՈՒՐԵՆՆՈՒ

ԼԵՂՈՒԿԱՆԱԿԱՆ

Ժամօթ հայերէնագետն Տր. Փրոք. Միւլլեր «ՀԱՅԵՐԵՆԱԿ Զ...» անուամբ հատուած մը հրատարակած է Վիեննայի Գիտութեանք Տնօրանիկի Նստից անդնկագործ փիլիսոփայական-պատմական բաժնին մէջ: Այս հատածին մէջ կը շանայ գիտնականը 69 հայերէն բառեր ստուգաբանութիւնը գտնել: Հոգնապահ նախաբար այն կարծեաց պաշտպան էր՝ թէ հայ լեզուն նրանան ծնունդ կը վերաբերի. ընդդէմ կարծեաց հայերէնագէտ Հիւլպանց գիտնականին, որ որոյն ծնունդ մը ներկայացոյցից կը ղնդէր գտնա: Իսկ այս գրութեան մէջ կը շանայ այն վերջին գիտնականին գործը շարունակել՝ անոր իւր ընդհ հայերէն մեծած բառերուն թիւն ստուգաբանելով: Հոս կը ղնդնք բովանդակ հատածին թուրգմանութիւնը, առանց ամէն կարծեացն համամիտ ըլլալու:

ՀԱՅԵՐԵՆԱԿ Զ.

Այս փոքր հատածիս մէջ գրուած 69 հայերէն բառից ստուգաբանութիւնը յաւելուած են Հիւլպանցին «Հայկական ուսումնասիրութիւնք» զորոյ մէջ ամփոփած 299 հայ բառաւանդներ, որոնցից 232ն իբրեւ Բիլի հայ բառեր կը նկատէ նոյն գիտնականը, եւ որոնք ցայժմ ապահովութեամբ

մեկնուած են: Եթէ նաեւ հատուածիս մէջ առաւջարկած մեկնութեանց ոմանք իբրեւ տարրականական նկատուին, բայց Ս. Պուկկէի «Աւսումնասիրութիւնք ստուգաբանութեան հայերէն լեզուի» զորոյ մէջ նշանակուածներն ի միասին առնելով՝ կը սենք թէ ապահովութեամբ մեկնուած ընդհ հայերէն բառերու թիւն իբր 350 կը բարձրանայ, որ զոհացոյցից արդիւնք մըն է, նկատելով այն պարագայն՝ որ հայերէնի ուսումն առ մեզ նորաթիւն է եւ մասնագէտ լեզուաբաններէն շատ քիչը հայերէնով կը գրադի:

Հիւլպանցի ալ է ձայններու համար մի միայն օրինակ կը դնէ իւրաքանչիւրին (§ 27 եւ 31). կարծեմ թէ յաջորդ օրինակներով այն երկու տեսերու վրայ մեր ունեցած ծանօթութիւնը մեծապէս կը ճորտանայ:

1. Ալիւմբ. լատ. eubo, eumbo; յունարէն՝ खुбός (ձաւած, սպառասոյն), եւ χύπτιω (ծախէ):

2. Ալիւտ. յունարէն՝ αχλός (մշուշ, մութ):

3. *Աւած, արծաթէ, արծաթանման, աւետ. rāza-, rāzār (rāzār) (հրաման), ցրէշ- (ուղեղ զնայցող), ցրէշ- (ուղեղ). հին հնդկերէն՝ rāzu- (չիտակ). յունարէն՝ ὄργυια (կանգուն, այսինքն՝ ստրի վերայ կեցող անձի մը հասակին բարձրութիւնը = հին հնդկերէն՝ rāḍwī), Գոթացիներն՝ uī-takja (համարաւանդ, տարածել), Աւածին կը վերաբերի նաեւ Աւած բառը. առաջինը -առ (-հո-) արմատներէն է, վերջինը -ա (-ո-) արմատներէն:

4. *Բար, ակեի բարդ. լատ. fur-fur (ցորենի թիւի, բայց նաեւ թիւի գլխից, մորթի)՝ Գառա-հակեւ նմանութիւն ունի հայերէն բարդ բառին արաբերէն (بر) բառը:

5. Բաւ, բոյժ, = բուծանման. յունար. φυτόν (տունկ):

6. Գառաշ. հին ալա. groziān (ահագին, զարհուրեի), groziiti, ներկայ grozō (զարհուրի):

7. *Գիշ, գիշեր, արմատ = Գիշեր-գիշեր. diva (մեռերէն):

8. *Գիշ. յունար. θεός (Աստուած):

9. Գառ, իւր. Աւած. հնդկեր. arś, rśabha- (ցուլ) աւետ. arśhan- (մարդ, սյր) յունար. ἄρσος. = rś, նշանակ է բռնաւոր = mǫs.

10. Թալի, արմատ = Թալի, հնդկ. tati-, յունար. τάσις (տարածում)՝ Հայ բառը բռն կը նշանակէ «սխառնել (ձեռքի)»:

11. Թալիւտ, Թալիւտ. հին ալա. top-iti (բնիկութիւն), ներկայ topļš, tonōti (= top-nū-ti) (բնիկփիլ):

12. *Թալիւտ. յունար. στελλω (յարգարել, կազմել), մանուսնգ՝ περι-στελλω (փաթեթել, զարգարել):

13. Թալի (յառաջ)՝ յունար. τόπος (տեղ):

14. Թիւ. յունար. στίφος (կոյտ, խումբ)՝ Հիւլա. հին հնդկերէն՝ gaḍa-.

15. *Լիւլի, լաւ. lacus = կեղտերէն՝ loch (լիւլ), Լիւլ - (-ո-) արմատով բառ մըն է, այլ Լիւլ - (-հո-) արմատով, եւ իբրեւ հետ այն աղբիւն ունի ինչ որ ունի ուսած է անով (Թիւ 2):

* S. Bugge, Beiträge zur etymologischen Erläuterung der armenischen Sprache. Christiana, 1889.

51. Պառաւի. յունար. παῖδοι (ուսել, բաժնել) Աւետ. παῖ (կրկնել) զոթաց. iudja (բաժնել) Հին որաւ. pitati, ներկայ. pitajō (սնուցանել), pitomog (բաժնայ.) Ուստի Հայերէն պառաւի (= patan-jā-) այն էր նշանակէ, ինչ որ բաժնեւորէ adolescents բառը:

52. Պայր, սեւ. պոպոյ. լիթ. pūdas (աման, պոյս):

53. *Պաւ. յունար. πόσιθ, πέος, πόσιθων, լատ. penis; Հին հնդկ. pasas-, լիթ. pyzda. Πέος էր համեմատի pas-asji, ποσ-θի էր համեմատի pyzdaji, իոկ penis = pessia. Հայերէն պւլ բառը կ'իյնի ագրի արմատ մը pas-ka- (pos-ka-) = հնդկ. putśišha- (?). իսկ չ = sk տառին համար համեմատելու է ինչ ինչ բայերու ներկայի -իւ = յունար. -σχω մասնիկը:

54. Ժիւ, վիւ. Հին որաւ. žila (նետարգ):

55. *Պառաւի. յունար. ρύγχος (ցառկ, կտուց):

56. *Սառաւ, սառաւի. լատ. cadaver.

57. Սարգ. յունար. κλωθω (Հենուկ մանել):

58. Սեւեւի. յունար. σελήνη (վառ, հիւշ. տեսարան եւն):

59. Սաւ ի բառս իմնաւոր, օրոտաւ. սեւեւի, սեւեւանի. Հին հնդկ. śu, որմէ śawas- (չորութիւն) տեսաւ. sawah-, sawa- (օրոտ):

60. Վեղ, վեղել. Հին հնդկ. wip (երգ), wipas-tāti (երգ նուագելով) Այս բառին նախնական նշանակութեան համար համեմատելու է Ռուսցիւ լիւթին բնորդ գրոց (վեղ-վեշնո Հայաստանի, Վեշնո, 1850, էջ 6) այս կտորը. «Վեղ բացարարի ի նոր բառարանին (Մխիթարեանց, ի վեշնոսի 1836—1837) այսպէս. «Հին զոյցք՝ իրական կամ ստայօղ, պատմութիւն արեակ կամ քերթարական ր, որ չէ ստուգարանութիւն ձեռք: Գտնող այդ բառ՝ զուլօ մին ի հնագոյն բառից վեղ-վեշնո, առ Հինուն մեր զոյցն նշանակէր, զոր առ Եղիս էՊոս, այսինքն՝ պատմութիւն քերթարական կամ պատմական բանաստեղծութիւն. ըստ յետնոյ՝ գիտնական բանաստեղծութիւն, ըստ յետնոյ՝ պատմութիւն թագաւորաց՝ ի մատանան թագաւորաց ամբողջելու, չափաբերական եւ ոչ արեակ: Եւ այս ստացուցանի բանիւր քերթար. հօրն, որ ի պատմութեան իւրում ի բերելն զբանս վիպասանոց՝ ամենալոյրէր երգ կուէ զայնս: Ուրեմն վեշնո հնոց ոչ այլ ինչ էր, քան երգել քերթարական պատմութիւն չափաբերական, յորում գգործաբանաց թագաւորաց երգէին, որ եւ առ արդի եւրոպացիք էթոթեանունով սովորաբար յորդորէր:»

61. Վեղիւ. յունար. ρήτω (ընկենուլ, արկանել) կամ գոթ. vairpa (?):

62. Տաւ, արմատ րաւ- (երկան քոյր), որուն համեմատական է Տաւ (կոշիկ եղայր) Տաւ հնդկ-կերէն *dewri մէկ մը էր համապատասխանէ:

63. Տաւաւ. Հմմտ. յունար. ταπεινός (խոնարհ, ցած) Հայերէն Տաւաւոր՝ որուն արմատն է րաւաւոր- (գորգ, բազմոց), ունի կտաղ ռաւոց (օթոց) բառին:

64. *Տերեւ. Հին հնդկ. darbha- (խուրճ), Հին բարձր գերմ. zurba (գալարիք) նոր բարձր

գերմ. Torf. — Տերեւ բառը յառաջ արամական լեզուէ փոխառութիւն էր կարծէի իբրեւ. = ՊԵՂԵ, բայց այս կարծիքն այժմ էր խորշու:

65. Տաւաւ. յունար. τέρποι (զուրմանալ):

66. Փորեւ. յունար. περδω (ծակել, մէկալ գին անցնել):

67. Փորեւ. յունար. σπέρχομαι (փութալ, ածականել) տեսաւ. sparez- (ծեպել) Հին հնդկ. sph- (բազմալ):

68. Օր, արմատ՝ Օրի- . յունար. ὀρω (գիշերն անցընել, քնանալ) տեսաւ. օր (երթալ): Կա- (երթալ) արմատ էր գտնենք նաեւ օրանի բառին մէջ, որ նաեւ «Հագնուիլ» էր նշանակէ (Հմմտ. լատ. ex-uo, ind-uo). Եւստարէն անիլ (գաւթի) բառը պէտք չէ Գճ (գիշեր) արմատին, այլ օր-մատին վերածել: Գերբին բառահեւ ձեռքի նոյն է οἶκος (տուն) բառին հետ, որ Հին հնդկ. wāṣ (մանել) բառին էր համեմատի:

Վերջապէս էր հարցընել, թէ պէտք չէ (69) *տառանի բառը, — տառան չի գործածուիր ներգործական նշանակութեամբ, այլ ստացուելով, — որաւ. uciiti (աւտոցանել) ukiy (աւտում) բառին հետ համեմատելու: Հայ բառին սկզբնական մէկն է. uk', սլաւոնականիւր uk լոկ:

Հայերէն բառերուն առջեւ գրուած առաջիկ էր ջոցցնէ թէ նոյն բառը լակարտի Armenische Studien (Göttingen, 1877, 4°, իբր Իւ հատար նոյն քաղաքին Գիտութեանց Արքեպիսկոպի (Երեւան) գրոց մէջ էր սխալ կամ էր խօսուի վրան:

ՍԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

ՋԱՐԿԱՆՈՐԻ ՄԵՐԱՐԸ. Բանաստեղծութիւններ, ժողովեց - յրաւասարակեց Գեղգոր քանանայ Գեղգորեանց: Բ. Տպ. Բազում, տպ. Մ. Բ. Տէր - Յովաննիսեանց, 1890, ԺԱ Եւ 99 էւ, 8°. Գին 60 կոպ.:

Օգտիւր մականունն է Ժողովողական հայ Երգչի մը, զոր ռուս կոչել սովոր է Լա-միկ դասը: Այս երգչին բնիկ անունն է Ա-բրահամ Մարտիրոսեան Բաքոյեան, որ (ինչպէս գրոցս իբրեւ նախարանութիւն գրուած յառաջարանէն կ'իմանանք) ծնած է 1824ին ի Զա-մախի, եւ 1842ին նոյն տեղոյ գաւառական դպրոց մտնելով՝ բաական կրթութիւն առած է: Իւր Զարեհ անունն իւր հօրն եւ իրեն իսկ ոսկերչութեան (պարսկերէն վերիւր = ոսկերիչ) արուեստ ունենալէն յառաջ եկած է, մինչ տեղացի Պառաւ Աբրահամ անուամբ էր կոչու: Զարեհար 1855ին կ'երթայ Լաւերարան, ուր էր բարեկամանայ Մալիկ անուն անձի հետ (Թարան-թիւն Աղերանայրեանց) որ մինչեւ վերջն օգնա-կան կ'ըլլայ բանաստեղծին թշուառութեան օգն-